

BASMACILAR¹

Yrd. Doç. Dr. İklil KURBAN

Coğrafya, tarihin anayurdudur.

Fergane Havzası:

Bu günkü Özbekistan'ın en doğu bölgesi olan Fergane Havzası, ve Tacikistan ile sınırlanmaktadır. Bu havza sanki bir avuç içi gibi, birbirinden pek de uzak olmayan beş parmağa benzer aralıklarla yerleşen beş şehri içine almaktadır: Fergane, Mergilan, Hokand, Endican, Namengen. Bir de bu günkü Kırgızistan sınırları içinde bulunan Oş şehri de coğrafi bakımdan bu bölgeye aittir. "Fergane" sözcüğü hem bu havzanın, hem bu havzanın en güneyine yerleşen bir şehrin adı olmaktadır. Havzanın en kuzeyine Namengen şehri yerleşmiştir.

Uzak geçmişten bu yana "İki Nehir Arası" (Sır Derya ile Amu Derya arası) anlamında Arapların diliyle "Maveraünnehir", Avrupalıların diliyle "Transaxiana" diye adlandırılan ve tarih boyunca çok kanlı savaşlara sahne

¹ "Basmacı" haydut, yol kesen anlamında olup, Türkistan Millî kurtuluş Hareketi'nin savaşçılarına Sovyetler tarafından verilmiş addır. Bu savaşçılar kendilerini askerî ekip başkanı anlamındaki "korbaşı" sözcüğü ile adlandırmıştır. Bu savaşçılar Türkistan tarihine "Basmacılar" adı ile girdiği için, ben de bu yazımda onlar için bu adı kullandım. Onlar bu kelime anlamındaki gibi haydut değil, kurtuluş savaşçılarıdır. Sovyetler bu insanların kimliğini tam karşılayabilecek "karşı devrimci" ifadesini neden kullanmamıştır? Bu ifade, bu insanları halkın nezdinde yüceltecektir, ondan. "Basmacı" sözcüğü, onları küçük düşürmek için uydurulmuştur.

olan bu cennet yurdun bir parçası, işte bu Fergane Havzası'dır. Fergane şehrinin 30-60 km. güneyine doğru Vadil kasabası ve bu kasabaya bağlı Şahimerdan ilçesi, daha güneyde ise, yüksek Alay sıradağları bulunmaktadır. Bu sıradağların güneyi Tacikistan, Tacikistan'ın güneyi Afganistan'dır.

Alay Dağı'nın zirvesi kış-yaz bembeyaz karla kaplanmış olup, adı geçen Sır Derya işte buralardan başlıyor. Dağın orta yüksekliğinde oluşan Kök Kөл (Gök Göl) ile dağ eteğindeki yerleşim sahası arasına şu anda teleferik tesisatı kurulmuştur. Ben 1994 yılının temmuz ayı ortalarında burada idim. Havanın 40 derecenin üstünde sıcak olmasına rağmen, çok duru olan dağ suyu, eli donduruyordu. Aşağıya doğru büyüyerek akan derenin kenarları yemyeşil çimenlik olup, temiz suyu ve güneşli havası ile burası, şehir halkı için dinleme, rahatlama yeridir. Bu özelliklerinden dolayı, Türkistan'daki tam 100 (651-751) yıl süren Arap istilasının en yoğun ve kalıcı etkisi buralarda yeni Maveraünnehir'de gerçekleştirilmiştir. Çünkü Maveraünnehir Arapların hayalindeki cennetti.

İşte yukarıda bahsettiğim coğrafya, bir zamanların ünlü hükümdarı ve yazarı olan Hindistan fatihi Babur'un (1483-1530) yurduudur. Babur buralarda taht kurmuş, düşmanları ile çarpışmış ve zor günlerinde bu dağların mağaralarına, yalçın kayalarına sığınmıştır. Ayrıca burası, dağ eteğine yerleşen Şahimerdan ilçesindeki, ünlü cedidci (yenilikçi) şair Hemze Hakimzade Niyazi'nin (1889-1929) mezarı ile ona ait müzeyi bağrına basarak, yakın çağımızdaki bir faciaya tanıklık etmektedir. Hemze'nin mezarı üstündeki mermer taşa şairin şu mısraları yazılmıştır:

Tüzemiz yeni turmuşni

Zaman içre.

Ebedi sufra yeşeymiz

Cahan içre.

(Kuracağız yeni hayat

Zaman içinde.

Ebediyete kadar yaşarız

Şairin mezarının ve ona ait müzenin bu dağ eteğinde bulunmasının önemli bir sebebi vardır. Şair Hokandlı yani bu yörenin insanıdır. O burada ceditcilik fikirleriyle ortaya çıkarak, kadımlara peçe ve başörtülerinden kurtulup çağa, bilime ayak uydurmalarını söylediği sırada (1929), dinci gruplar tarafından taşlanarak öldürülmüştür (Özbek Sovyet Ansiklopedisi: 365). Şairin başına gelen bu olay, 1930 yılında Menemen’de hasıl olan Kubilay olayı ile 1993 yılında Sivas’ta hasıl olup, 37 kişinin ölümü ile sonuçlanan yangın olayının aynısıdır. İşte Ruslar gibi istilacıların, komünizm gibi yabancı ideolojilerin Türk topraklarında tutunabilmesini sağlayan başlıca amil bunun gibi olaylar ve bu olayları doğuran yedinci yüzyıl Arap zihniyetinin temsilcileridir.

Tapıların, heykellerin yıkıldığı devrimizde, şairin görkemli heykeli bu gün Taşkent’te dimdik ayaktadır. Tıpkı Kubilay’ın Menemen’deki heykeli gibi. Çünkü bu iki kardeşin düşmanları aynı olduğu gibi, amaçları da aynı idi: Milletini çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak ve yüceltmek. Aralarındaki tek fark, Hemze’nin Kubilay’dan bir yıl önce öldürülmesi (1929). Onlar öldürüldü, fakat ölüm her insan varlığının sonu değildir. Nasıl yaşamış ve niçin, nasıl ölmüş olmalarına göre, bu ölümlü dünyamızda bazı insanlar ölümsüzleşir. Böyle insanları doğurabilen millet, o ölümsüz fertlerinin omuzunda ebedî yaşar.

Petersburg, Taşkent ve Hokand’da Devrim:

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Batı Türkistan Çar Rusya’sı tarafından tamamen işgal edilerek, buranın engin toprakları Rus köylüleri tarafından bir dereceye kadar yerleşim alanına değiştirilmişti. Taşkent’te kurulan Türkistan Valiliği bütün Batı Türkistan’ı Çar’ın emriyle tek elden yönetiyordu. Moskova ile doğrudan doğruya demir yolu ile bağlanan Taşkent, aynı zamanda Rusya’da ve Avrupa’da gelişmekte olan çeşitli fikir akınları ile de doğrudan doğruya bağlanmıştı. Bu sebeptendir ki, Petersburg’da 7.11.1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi, Taşkent’te 3.9.1917 yılında gerçekleşecektir. Bu komünist devrimi, Petersburg’a nispeten daha hızlı Taşkent’te gerçekleşmesinde, her şeyden önce, Türkistan’daki şariatçıların yarattığı tiksindirici ortama borçludur.

Şubat 1917 Rus Burjuva Devrimi Kerensky başkanlığında bir geçici hükümet kurmuş olsa da, bu hükümet Bolşeviklerin etkili propagandası karşısında tutunamaz. Bolşeviklerin: Bütün hükümet Sovyetlere!

Bütün topraklar köylüye! Bütün fabrika ve işletmeler işçilere!

denilen sloganları çiftçi, işçi ve askerleri etkiler. Lenin'in:

“Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı” ifadesi, Rus mahkumu azınlıkların Bolşevik Devrimi'ne karşı sevinç ve güven duygularını uyandırır.

Bolşeviklerin bu iyi niyet gösterişlerinden de ilham alan Türkistanlılar, 7 Kasım 1917 Bolşevik Devrimi'nden bir ay sonra 8. 12. 1917 günü Türkistan Millî Birliği'ni temsil eden Hokand Kurultayı'na toplanırlar. Hokand Muhtariyet Hükümeti kurulup, hükümet başına Mustafa Çokay getirilir. Fakat Taşkent'teki Bolşevik hükümetinin buna tahammülü yoktu. Hokand'daki millî muhtariyet iki ay sonra acımasız kanlı bir saldırı ile dağıtılır. Hokand şehri ateşe verilir. Bolşeviklerin o iyi niyet gösterişlerinin arkasındaki gerçek ortaya çıkar. Mustafa Çokay yurt dışına kaçar.

Mustafa Çokay Kazak Türklerinden olup, 1929-1939 yılları arasında, Berlin-Paris şehirlerinde Arap harfleriyle çıkarılan “Yaş Türkistan” dergisinin sahibi ve baş yazarıdır. İkinci Dünya Savaşına doğru, 10 yıl süreyle Türkistan'ın (Doğu Türkistan dahil) istiklali mücadelesinin organı olarak yayınlanmış bu dergi hatırı sayılır tarihî bir eserdir. Bu eser Ankara'daki Millî Kütüphane'de 10 cilt halinde saklanmaktadır. Mustafa Çokay İkinci Dünya Savaşı'nın en ateşli günlerinde (1941) Paris'ten Berlin'e getirilir ve burada Almanlara esir düşen yurttaşları ile görüşür. Bu görüşmeden Mustafa Bey çok memnun olur. Ne yazık ki, bu hasret dolu görüşmelerde, birbirine sarılarak, ağlaşıp, üzüntülerini gidermek isteyen kabile, güya ona tifo mikrobunu bulaştırmış, Mustafa Bey de, çok kısa bir süre sonra, sözde tifo hastalığından kurtulamayarak ölmüştür (17.1.1890-27.12.1941) (Çokay: 5-6).

Hokand Muhtariyet Hükümeti'nin kanlı bir şekilde dağıtılmasından sonra, bizim Türkistan Millî Kurtuluş Hareketi diye adlandırabileceğimiz Basmacılar hareketi ortaya çıkar. İşte Basmacılar hareketinin başlangıç

noktası burasıdır. Şimdi bu hareketin içeriğine geçmeden önce, Taşkent'teki Bolşevik hükümetine bir göz atalım:

Bolşevikler Çar Rusya sınırlarının değişmesinden, küçülmesinden yana değiller. Onlar Türkistan'ı Türk komünistleri aracılığı ile ellerinde tutmayı denerken, Bolşeviklerin bu tutumunu fırsat bilen cedidcilerde iktidarı komünist parti cihazı içinde ele geçirmeyi denerler. Özbek komünistleri, devrimi her şeyden önce Doğunun Batılıların "baskısından" kurtuluşu manasında anlayan Vahitov, Sultangaliyev, Togan ve diğer Türk komünistlerinin açtıkları yolu izlerler. Onlar RKP (B)'nin Türkistan örgütünün ismini Türk Komünist Partisi olarak değiştirirler. Cedidci komünistler Rusya'nın tüm Türk halklarını tek bir politik amaç için birleştirmeye karar verirler. Bu defa pantürkizmin merkezi Kazan değil Taşkent olur. Özbek komünistleri, yalnız Rusya sınırları içinde Türkleri değil, dünya Türklerini (Afganistan, Çin, İran ve Türkiye Türklerini) birleştirmeyi düşünmüşlerdir (Zenkovsky: 210-211).

Yıl 1920, eylül ayının 1-9 günleri arasında açılan Bakü Kurultayı'nda cedidci komünist liderlerden olan Narbutabekof şunları söyler: "Türkistan halkı iki cepheye savaşımaktadır. Bir eliyle kendi aralarındaki siyah cübbeli mollalarla, öteki eliyle mahallî Avrupalıların dar milliyetçi taraftarlığıyla. Ne yoldaş Zinovief, ne yoldaş Trotsky ve ne de Lenin Türkistan'daki işlerin gerçek durumunu bilmemektedirler. Biz hayatta özgürlük, eşitlik ve kardeşlik prensiplerini kağıt üzerinde değil, gerçek manada gerçekleşmesini istiyoruz" (Zenkovsky: 216). Bakü'deki cedidcilerin bu konuşmalarını Lenin "kışkırtıcı" diye nitelendirmiş ve çok geçmeden güç kullanarak, Taşkent'teki Türk komünist partisi yönetimini tamamen değiştirmiştir.

Ulema ve din adamları ise, cedidcileri Allahsız hainler, diye suçlamışlar ve cedidcilerden öldürülenler de olmuştur. Evet, cedidci Narbutabekof dediği gibi, cedidciler iki düşman ile karşı karşıyadır: Bolşevikler ve şeriatçılar. Birbirine karşı olarak şekillenmiş bu üç gücün elbette ikili ittifak kurabilen tarafı savaşı kazanacaktır. Bu mantık gereği cedidciler komünistler ile birleşme yoluna gider. Bu da komünistlerin işine gelir.

Türkistan'daki ideoloji ve siyaset cephesine özgü bu savaş, Türkistan Millî Kurtuluş Hareketi'nin silahlı savaşıma nasıl yansıdı? Bu sorunun cevabını, Basmacıları tanıyarak, onların eylemlerinin içine girerek bulabiliriz. Kim bu Basmacılar?

Mehmet Emin Bek (1889-1920):

Mergilan şehrinde doğar. Anne ve babası okuma yazması olan, çevresi tarafından sevilen itibarlı kişilerdir. Uzun gecelerde babası tarafından söylenmiş Rüstem Destanı ve Emir Timur savaşlarına özgü hikayeler, Mehmet Emin Bek'in çocukluk duygularına, hayallerine kahramanlık aşılar. Onun kişiliği, dünya görüşü dürüstlük, sadakat ve samimiyet gibi manevî değerler ile oluşur. Fakat bu değerler onu mutlu etmez. 1914 yılında Çar hükümeti "evinde silah sakladın" denilen bir bahane ile onu Sibirya'ya sürgün eder. Bu haksız sürgün, onun siyasî kimliğini oluşturur. Yıl 1917, "milletler zindanı" olan Çar Rusya sarsılır. Şubat Rus Burjuva Devrimi bütün Rusya halklarına, bütün mahkumlara özgürlük ilan eder. Bu özgürlük havası içinde Mehmet Emin Bek de heyecan coşkusuyla vatanına döner.

Fakat, ister Şubat Rus Burjuva Devrimi olsun, ister Ekim Bolşevik Devrimi olsun, Çar Rusya'sının "milletler zindanı" kimliğini değiştirmez. Bolşevik Devrimi bu kimliği biraz daha belirgin hale getirir. Petersburg'daki Şubat Devrimi'nden hemen sonra Taşkent'teki Türkistan Umumî Valiliği sarayına toplanan vekiller arasından bir Rus öğretmeninin söylediği şu sözler dikkate değerdir: "Devrimi Rus Devrimcileri, Rus işçileri, Rus askerleri yaptılar. Onun için de Türkistan'da hakimiyet ve idare biz Ruslarıdır. Yerliler biz ne verirsek onunla kanaat etmelidirler" (Çokay: 22).

Evet, hayal kırıklığı... Türkistan'ın yiğit insanları çareyi silaha sarılmakta bulur. Silaha sarılanların başında Mehmet Emin Bek ve Şir Mehmet Bek vardır. Bu iki Basmacı liderinin, İslam dinine ne kadar bağlı olan bir ailede dünyaya geldiğini, onların adından da anlamaktayız. İslam peygamberinin adı olan "Muhammed", Türkistan Türklerinde bu aslî şekli ile kullanılır. Ben bu yazımda Türkiye'deki "Mehmet" şeklini kullandım. "Şir" Farsça "arıslan" demektir.

Şir Mehmet Bek (1893-1970):

Mergilan şehri civarındaki küçük Gerbaba köyünde doğar. Bu köy stratejik bir konuma sahip olup, burası sonradan Basmacıların karargahı olacaktır. Gerbaba, çok eski devirlerde bu civarda yaşamış, hikmetli bir dervişin adını almıştır. Köyün 3-5 km. çevresinde Yeketüt, Bostan, Bozala, Hanarık, Yerkesek, Neymen, Kumarık köyleri, sanki bir çember üzerine dizilmiş, yine ufucuk köylerdir. Gerbaba'nın bitişiği adı geçen köylerin müşterek mezarlığıdır. Derviş Gerbaba'yı temsil eden türbe de, bu mezarlığın orta yerindedir. Türbe, çevre halklarınca kutsal bilinir; muhtelif zamanlarda ziyaret edilir; Derviş Gerbaba adına kurbanlar kesilir; mevlid-i şerif okutulur. İşte Şir Mehmet Bek bu mistik toprakta, bu mistik ortam içinde büyür. Babası Kuşak Bek, 1913 yılında, Hicaz dönüşü Kırım'da vefat eder. Geride okullarda hiç okutamadığı beş oğul bırakır. Bu oğulların ikincisi Şir Mehmet Bek'tir.

Şir Mehmet Bek, 17. 8. 1917 günü diye tahmin edilen tarihte, Gerbaba civarındaki 7 köyün ileri gelenlerini Gerbaba türbesine davet ederek, Ruslara karşı bir millî mücadele hareketini başlatmak niyetinde olduklarını beyan ile yardım talebinde bulunur. 7 köyün imamı hemen çevreyi dolaşarak yardım toplayacaklarını bildirirler. Şir Mehmet Bek'in örgütlenmesi, hakimiyet kurması işte böyle imamlar eşliğinde başlar (Bademci: 215-218)

Hokand Muhtariyet Hükümeti kurulurken, Mehmet Emin Bek bu hükümetin milis kuvvetleri terkinde görev alır. Hükümet dağıtılınca, Mehmet Emin Bek yakın silah arkadaşlarıyla beraber ilk karargahını Gerbaba köyünde kurar. Buradaki İski Korgan (eski kale) korunmak için kolaydır. Burası Mergilan, Fergane, Kuva, Endican, Oş, Namengen şehirlerine giden yol kavşağında olup, düşmana karşı saldırıda önemli stratejik noktadır. Geniş alandaki kamışlık da gizlenmek için işe yarayacaktır. Çevreden gelen çiftçi delikanlılar burada askerî eğitim görür. 1918 yılının bütün yazı burada, Mehmet Emin Bek çevresine toplanan insanların silahlanması, büyümesi devam eder. Bu işe Beyaz Rus subayları ile Afgan mücahitlerinin büyük katkısı olur. Şir Mehmet Bek'in ekibi de, Oş şehrinden gelen Halhoca İşan'ın (Türkistan'da din hocalarına işan denilir) ekibi de bu ordunun terkinindedir. Ordunun başında Büyük Ergeş Bek "Emirül Müslimin" (Müslüman Ordusunun amiri), Mehmet Emin Bek 1. Vekil, Şir Mehmet Bek 2. Vekil olarak görülür.

Küçük ve Büyük Ergeş'ler:

Bu iki Basmacı lideri kardeş değildir. İsimleri benzediği için, farklılaştırmak için boylarına göre Küçük ve Büyük (Kıçık ve Katta) olarak adlandırılmıştır. Çar hükümeti tarafından Sibiry'a da sürgünde tutuklu bulunan bu iki Ergeş, 1915 yılının sonlarına doğru, iki Rus bekçisini öldürüp, iki Rus beşlisi ile yurtları Fergane Havzası'na dönerler. 1916 yılındaki bütün Batı Türkistan'ı kapsayan ayaklanmaya katılırlar. Hokand Muhtar Hükümeti kurulunca, Küçük Ergeş, polis müdürlüğü ve milis kumandanlığına tayin edilir. O sonradan silah arkadaşlarına ihanet ederek, Kızıl Ordu'ya girer. Büyük Ergeş ise, Kızıl Ordu'nun Basmacılara yönelik son saldırılarında yakalanır ve hemen öldürülür.

Gerbaba'yı karargah yapan Basmacıların Kızıl Ordu ile ilk çarpışmaları 1918 yılının sonbaharında başlar. Onların sloganı: "Türkistan Türkistanlılar için! Baskıncılara ölüm!" şeklinde olup, iyi organize edilmiş az kişilik ekipleri ile ani ve hızlı saldırılarında başarılar elde eder. Kızıl Ordu askerlerini çil yavrusu gibi dağıtır ve kılıçtan geçirirler. Örneğin, 1919 yılının başında Fergane şehrinde tutuklu bulunan 200'den fazla mahkum böyle saldırı sonucu kurtarılır. Çarpışmaların ilk dönemindeki bu başarılar Basmacıların tesirini genişletir, sayısını çoğaltır. Fakat Basmacı saldırılarından ders alan düşman da ciddi tedbirler almaya başlar. Bu tedbirlerin başında, Kırgızistan'da doğup büyüyen, Türkistan coğrafyası ve Türkistan insanlarını iyi tanıyan Frunze'nin Türkistan cephesinin baş komutanı olarak tayin edilmesidir. Frunze'nin danışmanı olarak, bir numaralı Stalinci olan Kuybişev atanır. Avrupa'daki savaştan boşalan Rus birlikleri Türkistan'a kaydırılır. Bu askerî tedbirlere ek olarak siyasî tedbirler de uygulanmaya başlar. Sovyet hükümeti adına yayınlanan Rusça ve Özbekçe bildirilerde şu ifadeler bulunmaktadır:

"Halkı huzurlu yaşama kavuşturmak için, hakimiyeti yerli halka teslim etmek için, çiftçileri toprak ile, işçileri iş ile temin etmek için, Fergane vilayetinin yöneticileri, Kızıl Ordu'nun komutanları değiştirilmiştir. Ermeni çeteleri silahsızlandırılmıştır. Halka zulmeden caniler cezalandırılacaktır. Kendiliğinden silah bırakan Basmacılar affedilecektir" (İbrahim: 33-36).

Sovyetler tarafında bu gelişmeler sürerken, Basmacılar tarafında iç çekişmeli, bölünmeler baş gösterir.

İhtilaf ve bölünme:

Mehmet Emin Bek, zamanının şartlarına göre aydın olan bir ailenin tahsilli çocuğudur. O kişiliği, aklı ve tedbirleri ile çevresi tarafından sevilen güvenilir bir lider durumuna gelir. Onun Taşkent'teki Türk Komünistleri Partisi'nin lideri Turar Riskolov gibi cedidci Türk aydınları ile aynı fikri paylaştığı bilinmektedir. O, kaynağı olmayan, siyasî mücadele ile birleşmeyen kör silahlı savaşın amacına ulaşmayacağını tahmin eder. Onun, Kaşgar ve Sibirya'ya adamlar gönderip İngilizlerden yardım istediğinde bulunma girişimi de sonuçsuz kalır. O vakit İngilizlerin siyaseti "Türkistan Beyaz Rusların eline geçmeyecekse orasında Kızıl Ruslar oturabilirler" şeklindedir (Togan: 422). Üstelik Halhoca İşan'ın Şir Mehmet Bek'i de yanına alarak, Mehmet Emin Bek'e karşı yürüttüğü düşmanlığı, makam düşkünlüğü, şeriata dayalı hanlık kurma söylentileri Basmacıları bölünmeye doğru sürükler. Daha önce, Halhoca 19 tane kadın aldığı için, Mehmed Emin Bek onu, ordumuzun namını lekeledin, diye kovar. Sonra Şir Mehmet Bek'in araya girmesiyle o tekrar geri döner (İbrahim:43). İşte kişilik ve özel çıkarlardan başlayarak yüksek siyasî amaçlara kadar boy gösteren bu farklılık Basmacıların cephesini, moralini sarsar. Savaş ekiplerini bir elden yönetmek güçleşir.

Frunze, Basmacılar meselesini halletmek için önce siyasî-sulh yolunu denemeye karar verir ve bu iş için Verevkin-Roxalskiy'i görevlendirir. İşte o zaman Mehmet Emin Bek, Namengen yakınındaki kendi karargahında bulunmaktadır. Sovyetler tarafından gönderilen Molla Abdukahar ve Hacimemet İşan isimli iki kişi karargahta Mehmet Emin Bek ile görüşüp, sulh teklifini sunarlar.

Bu ilk görüşmeden bir hafta kadar zaman geçtikten sonra, Mehmet Emin Bek sulh için görüşmeye razı olduğunu Sovyetler tarafına bildirir. Resmî görüşme Mehmet Emin Bek'in isteği ile Gerbaba karargahında yapılır. Sovyetler tarafından görüşmeye okçu tümen komutanı Verevkin-Roxalskiy başkanlığında bir ekip gelir. Gerbaba görüşmesinden bir gün sonra ikinci görüşme 5. 3. 1920 günü Mergilan'da yapılır. Sulh şartı olarak öne sürülen üç madde şudur: 1. Mehmet Emin Bek Sovyet hükümetini tanıyacak ve ona

hizmet edecek 2. Mehmet Emin Bek'in başında bulunduğu tüm birlik aynen kalacak, birliğin karargahı Namengen şehri olacak 3. Mehmet Emin Bek Taşkent'e gidip, Türkistan Sovyet hükümeti ile görüşecek. Sulh 6. 3. 1920 günü Fergane şehrinde imzalanır ve sulh töreni tantanalı bir şekilde Namengen şehrinde yapılır. Mehmet Emin Bek'in 3500 kişilik birliği, Kızıl Ordu'nun 1000 kişilik birliği ile yanyana Namengen sokaklarından geçer. Halk sevinir (İbrahim. 55).

Mehmet Emin Bek, kafasında yoğurulan şu tez ile Taşkent'e gidecektir: "Lenin'in, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı, denilen ifadesinde, eğer Sovyet hükümeti samimî ise, o zaman elbette silahlı millî ordunun da varlığı Sovyet hükümeti tarafından kabul edilecektir". Mehmet Emin Bek Taşkent'ten döndükten sonra bütün Korbaşıları toplayıp Gerbaba'da bir toplantı yapar. Fakat bu toplantıya 2000 kişilik silahlı birliğin başında bulunan Şir Mehmet Bek ile Halhoca İşan katılmaz. Mehmet Emin Bek konuşmasını şu ifadeler ile özetler: "Halkımız savaştan bıkmıştır, sulh istemektedir. Biz hepimiz halkımız ile birleşip, millî hükümetimizi, millî ordumuzu kurmalıyız. Dinimiz de birlikten yanadır. Sulhu bize muhaliflerimiz teklif etmektedir. Onu kabul etmemek nankörlük olur. Bizi bu sulha bağlayan en büyük delil şu ki, o da Bolşeviklerin önderi Lenin'in "milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı" denilen prensibini Sovyet hükümetinin kabul etmesidir. Ayrıca, Gerbaba'da bir kale kurulup, burada bir Türk tümeni yerleşecek. Bu tümenin başına Şir Mehmet Bek getirilecektir" (İbrahim: 59-60).

Mehmet Emin Bek'i "hain" ilan eden Şir Mehmet Bek ile Halhoca İşan, bu sulh gelişmeleri sırasında Kızılkıya'nın Üçkorgan (Kırgızistan'da) denilen yerindedir. Buraya Mehmet Emin Bek adam gönderir, fakat olumlu cevap alamayınca, eski dostluğuna güvenerek kendisi gider. Bu gidişe, Şir Mehmet Bek'in "Burası daha sakin, rahat konuşuruz, kendin gel" diye yazmış mektubunun da etkisi olur. Mehmet Emin Bek 8 kişi eşliğinde Şir Mehmet Bek'in karargahına ulaşır, atlarından inmekte olduğu sırada, hepsi el ayağı bağlanıp hapsedilirler. İki günlük hapisten sonra, Halhoca'nın fetvası ile, el-ayağı bağlanmış halde yere yatırılan Mehmet Emin Bek'in başı, Saki denilen bir celladın eliyle "Allahü Ekber" sözcüğü eşliğinde kesilir. Kesik baş karşı tarafa gönderilir (İbrahim: 64).

Evet, bu olaydan 9 yıl sonra Şair Hemze'yi öldüren el de bu el olacaktır. İnançları ilmî temelden yoksun olan geri kalmış ulusların, ileri görüşlü büyük zatları doğurabilmesi çok güçtür. Doğursa bile yaşatmazlar. Yaşatsa bile değerini bilmezler.

Şariatçıların bu tiksindirici eylemleri, Rus ve Çin komünistlerinin bize yönelik: “Siz azınlıklar, bizim getirdiğimiz bu kurtuluş için, her şeyden önce biz ağabey millete borçlusunuz. Biz olmadan siz, kendi kendinizi idare edemezsiniz, gelişemezsiniz” gibi sözlerini ispat eder niteliktedir. Bu gelişmeler, Taşkent'te siyasî mücadele vermekte olan Türk ceditçi komünistlerinin millî davasına gölge düşürür. Rus komünistlerinin Türkistan'da istediği gibi at oynatmalarına vesile olur.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in: “Biz devletimizi din ile idare edecek değiliz. Din bizi 7. asra götürür” ifadesi, işte Türkistan tarihinin bu acı gerçeklerinden kaynaklanmış bir mantıktır. Türkistan Türklüğünün başına gelen olaylar, bu olayların sebep ve sonuçları derinlemesine incelendiğinde, Büyük Atatürk'ün uygulamaya çalıştığı ilke ve inkılaplarının değeri ve istikbali daha çok anlaşılmaktadır. Bilhassa laiklik temeline oturtulmuş, ırkçılığa kaçmayan milliyetçiliğin bağımsız yaşamının yegane teminatı olduğu gerçeği yalın bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Konuyu Halhoca ile Şir Mehmet Bek'in sonlarına değinerek bitiriyorum: Halhoca İşan kaçıp Alay sıradağlarına sığınırken, birçok kişileri ile beraber çığ altında kalıp ölür (Bademci: 360). Şir Mehmet Bek ise, 1923-1951 yılları arasında Afganistan'da, 1951-1959 yılları arasında Pakistan'da, 1959-1970 yılları arasında Türkiye'de yaşayıp, Adana'da ölür. Şir Mehmet Bek çok zor şartlar altında yaşar, hatta hayatının sonlarına doğru dilencilik ile geçindiği bilinir. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nden Şir Mehmet Bek'e güler yüz ile bakması elbette beklenemezdi (Elişir Bek: 32).

Fergane Havzası'nın geçmişi Basmacıların trajedisi ile noktalandıktan sonra, günümüze özgü olarak kendi anılarımdan, kendi düşündüklerimden birkaç cümleyi yazımın sonuna eklemek istedim:

Teleferikle kayarken, bu görkemli dağın sihirli manzarasını seyrettim² Kök Köl (Gök Göl) kıyısında oturup dinlendim, resime çekildim. Cıvıl cıvıl gezen gençlerin arasına girip, onlardan biri olmak istedim. Heyecanlandım. Önemlisi, şu bir gerçeğe tanık oldum: Buralarda 1000 yıllık Arap nüfuzundan da, 100 yıllık Rus nüfuzundan da hiç eser yoktu. Görünümü ile herkes Türktü. Konuşmaları ile ya Özbekti veya Kırgızdı. Şuna inandım ki, buralarda, insan doğaya yaklaştıkça Türkleşirmiş.

Karalar Çağı'nda atımız ile dünyayı titrettik. Deniz Çağı'nda yenik düştük, köle olduk. Uzay Çağı'nın başlaması ile dünyamızın işgal dönemi de kapanınca, herkesten önce ve çok biz sevindik. Peki, bundan sonra ulusumuzun dünyadaki yeri ne olacak? Sevinmekle iş bitmez, yaşam eskisi gibi devam edecek. Ulusumuz, dünyanın kaderini belirleyen İngilizler, Almanlar, Japonlar ve Ruslar gibi uluların sırasından yerini bulabilir mi?

Cevap olarak, önce yapılacak tek şey: İşgalcilerin beynimizde ve kalbimizde bıraktığı izlerini silip atmak eğitim ile ve daha çok Türkleşerek, Orhun Abidesi'nin ruhuna dönmek. Ancak bu iş tamamlandıktan sonra, ulular ile yarışa girebiliriz.

² Temmuz ayında bulut ile boy ölçüşen bembeyaz karlı zirveyi yakından görmek; aşağıda dağ yamacındaki çalılıklar arasında koyun, keçi sürüsünü otlatan dayaklı çobanı ve onların üstündeki açık gök yüzünde süzülüp uçan kuşları seyretmek; doğa ile iç içe yaşamak; bunların hepsi insana daha çok özgür olma mutluluğunu, daha çok özgür düşünme yeteneğini veriyordu.

KAYNAKÇA
BADEMÇİ, Ali
1975

**KORBAŞILAR (1917-1934 Türkistan Millî
İstiklal
Hareketi ve Enver Paşa)**
İstanbul

BROXUP, Marie
1984

BASMACILAR
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Ankara

ÇOKAY, Mustafa
1988

1917 Yılı HATIRA PARÇALARI
Ankara

ELİŞİR BEK, Ezim Derya
1992

Büyük Cihad, Büyük Mücahid
Yazyavan

İBRAHİM, Kerim
1993

Medeminbek (Mehmet Emin Bek)
Taşkent

KERİMOV, Şadi
1991

Kafesteki Kuş Arzusu
Taşkent

ÖZBEK SOVYET ANSİKLOPEDİSİ
1980

“Hemze” maddesi
Taşkent

TOGAN, Zeki Velidi
1981

TÜRKİSTAN
İstanbul

ZENKOVSKY, Serge A.
1983

Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık
(Çeviren: Prof. Dr. İzzet Kantemir)
İstanbul

1900
1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025